

Marja-Liisa Seppälä

Kuvailun muutoksen (RDA) tilanne

RDA – kuvailusäännöt ja käsitemalli

RDA on lyhenne sanoista Resource Description and Access. Nimi viittaa aineistojen kuvailuun ja käyttöön saamiseen. RDA-kuvailuohjeet korvaavat Suomen kirjastoissa nyt käytössä olevat ISBD-kuvailusäännöt (International Standard Bibliographic Description) ja Hakutiedot-oppaan. RDA on kuvailua ohjaavina sääntöinä laajemmat kuin tähän asti käytössä olleet: RDA sisältää aineiston kuvailuohjeiden lisäksi ohjeet toimijoiden (henkilöt, yhteisöt ja suvut) kuvailuun ja aiheiden kuvailuun (sanastotyöhön). Aiheen kuvailua ohjeistava osio on vielä kesken.

Kuvailusäännöt antavat semanttisen kehyksen kuvailutyölle. Ilman kuvailusääntöjä ei voi tai ei ainakaan kannata kuvailla. Kuvailusäännöt määrittelevät, mitä valitaan kuvailun kohteiksi ja mitä elementtejä käytetään kuvailun kohteiden kuvaamiseen. Kuvailusääntöjä on vaikea kääntää koneiden ymmärtämällä kielelle, ja siten myös kuvailua on hankala automatisoida. Kuvailusääntöjen monimutkaisuus on seurausta mm. kuvailun kohteiden moniulotteisuudesta sekä tarpeesta vastata tiedonhakijoiden kasvaneisiin odotuksiin kuvailutietojen selailtavuudesta, kattavuudesta ja tarkkuudesta.

RDA-kuvailuohjeet tukevat tiedonhakuä käsitemallirakenteensa kautta. Käsitemalli, johon RDA:n rakenne pohjaa, on kansainvälinen entiteetti-suhde-malli (FRBR = Functional Requirements for Bibliographic Records). Kuvailun kohteina ovat aineisto-, toimija- ja aihekuvailukokonaisuuksien osajoukot, entiteetit, joiden avulla kuvailuista tulee helpommin hyödynnettäviä sekä kuvailutietojen tuotannossa että tiedonhaussa. Kohde, entiteetti, kuvaillaan vain kerran ja entiteetin kuvailutiedot sidotaan eri kuvailukokonaisuuksiin entiteettien välisten suhteiden avulla. Käsitemalli myös ilmaisee kuvailevan yhteisön näkökulman kuvailuun, ja käsitemallin avulla voidaan hahmottaa eri sektoreiden (esim. kirjasto-, museo- ja arkistosektoreiden) kuvailunäkökulmien yhteen-toimivuutta ja eroavaisuutta.

Mitä RDA muuttaa

RDA:n käyttöönotto ei itsessään riitä kuvailun muuttamiseen ekonomisemmaksi ja käyttäjäystävällisemmäksi. Kuvailuympäristön muuttamiseksi tarvitaan uudentyyppisiä tietojärjestelmiä ja tietomalleja, jotka tukevat RDA:n käsitemallia. Vuosia vievä kuvailun muutosprosessi on kuitenkin hyvä aloittaa RDA:sta, kuvailun semanttisesta kehyksestä, sillä ilman kuvailusääntöjen uudistamista ei uutta tietomalliakaan voida ottaa käyttöön: Nykyisissä kuvailusäännöissä ei ole RDA-kuvailuohjeiden kaltaista käsitemallirakennetta. Tietomallia (nyt MARC 21) taas ei voida uudistaa ilman tietojärjestelmän muutosta.

Kuvailutietojen rakennemuutoksen lisäksi lähivuosina toteutuu kuvailutuotannon uusjako. RDA kirjastojen yhteisenä kansainvälisenä standardina mahdollistaa entistä hajautetumman kuvailutietojen tuotannon RDA:n määrittelemillä kuvailun osa-alueilla. Arkisto- ja museosektori ottavat käyttöönsä RDA-kuvailuohjeet toimijoiden kuvailun osalta, mikä lisää muistiorganisaatioiden yhteistyötä kuvailutuotannossa. RDA:n tavoitteena on yhteismitallistaa kuvailuja ja edistää kuvailutietojen verkottumista kansallisella ja kansainvälisellä tasolla entiteettien välisten suhteita kautta. Verkostoituvat kuvailutiedot muuttavat myös kuvailutietojen tuotantotapaa verkostoituneemmaksi.

Kuvailun muutoksen ensimmäisessä vaiheessa RDA-kuvailuohjeet otetaan Suomen kirjastoissa käyttöön MARC 21 -formaattissa, mikä tarkoittaa muutaman uuden kentän käyttöönottoa. Kuvailusääntömuutos vastaa kooltaan ja etenemistavaltaan Kirjastoaineistojen kuvailusääntöjen (ISBD consolidated) käyttöönottoa vuonna 2011. Kuvailusääntömuutokset on yleensä toteutettu Kansallisen kirjastoaineistojen kuvailun ohjausryhmän antaman sääntömuutossuosituksen pohjalta. Erillisiä päätöksiä kirjastoissa tai kirjastokonsortioissa ei ole tarvittu.

Erona edellisiin sääntömuutoksiin RDA-kuvailuohjeiden käyttöönottopäätökset tehdään kirjastosektoreittain. RDA:n käyttöönottoon liittyy sitoutuminen RDA toolkit -verkkopalvelun lisensointiin. Suomalainen RDA-teksti julkaistaan maksullisessa RDA toolkit -palvelussa, jossa jatkuvasti päivittyvää ja sivumäärältään laajaa tekstiä on mahdollista käyttää tehokkaasti hakutoimintojen ja integroitavien lisäohjeistusten avulla.

Kuvailun muutoksen tässä vaiheessa ei kuvailusääntöjen lisäksi muuteta tietojärjestelmää tai tietomallia, joten muutos ei tuo ekonomisuutta tai tehokkuutta kuvailuun. Kansainvälisesti ei ole vielä pystytty kehittämään RDA:n käsitelmää tukevaa tietomallia tai tietojärjestelmää, vaan samat vuosikymmeniä vanhat järjestelmät ja formaatit ovat käytössä RDA:tä käyttävissä maissa. Kun maailmanlaajuinen muutos lähtee liikkeelle, hyötyvät RDA:t ja MARC 21 -formaattia käyttävät suomalaiset kirjastot kansainvälisestä kehitystyöstä.

RDA – uusi näkökulma kuvailuun

RDA:n käyttöönoton perustelu on haasteellista tilanteessa, jossa kuvailuympäristön muutoksen seuraavien vaiheiden – tietojärjestelmien ja tietomallien muutosten – aikataulut eivät ole selvillä. RDA merkitsee kirjastoille tässä vaiheessa lähinnä muutosta ajattelussa: kuvailutietoja ei tuoteta enää vain omaa kirjastoluetteloa varten vaan kuvailutietoja jaetaan verkostojen kautta erilaisiin käyttötarkoituksiin. RDA-standardin pohjalta on rakennettu RDA-kuvailua yhtenäistäviä sanastoja ja rekisterejä, jotka tukevat RDA-kuvailutietojen käyttöä esim. konekielisenä linkitettyinä datana. Kansainvälisten sanastojen lisäksi Kansalliskirjasto ylläpitää RDA-elementeille rakentuvaa kansallista Metatietosanastoa. Kuvailua yhtenäistämällä parannetaan laatua, ja laadun parantuminen tehostaa kuvailua, erityisesti yhteistuotantoympäristöissä, kuten kirjastojen Melinda-metatietovarannossa. Myös ulkomaisten tietueiden poiminnassa on RDA:n käyttöönotosta hyötyä, sillä suurimmat tietueiden tuottajamaat käyttävät RDA:tä.

RDA määrittelee rajat kuvailutietojen yhteentoimivuudelle. Vaikka RDA kansainvälisenä ja kuvailua laajasti huomioivana standardina lisääkin kirjastojen kuvailutietojen käyttöä sektorin ulkopuolella, tuotetaan kuvailutietoja jatkossakin

pääsääntöisesti kirjastoaineistojen pohjalta. RDA määrittelee kuvailulle semanttiset rajat, joiden sisällä kuvailutiedot ovat yhteismitallisia ja joiden ulkopuolella tuotettujen kuvailutietojen yhteentoimivuus RDA:n kanssa on määriteltävä erikseen.

RDA:n käsitelmä (FRBR = Functional Requirements for Bibliographic Records) pyrkii nimensä mukaisesti ohjaamaan kuvailua tiedonhakuun tukevaan suuntaan. RDA määrittelee, mitä tiedonhaun funktioita kuvailussa käytettävät elementit palvelevat. Keskeiset funktiot ovat löytäminen, tunnistaminen, valinta ja käyttöön saaminen. Kuvailijan on tiedostettava kuvailuelementtejä tallentaessaan, mitä tulo-kulmia tietoon kukin elementti tarjoaa ja arvioitava elementtien keskeisyyttä tiedonhaun näkökulmasta. Kirjastojen perinteisesti tuottamat rikkaat kuvailutiedot ohjataan aiempaa selkeämmin palvelemaan tiedonhakuun erilaisissa ympäristöissä eikä vain kirjastotietokannoissa tehtävää tiedon paikallistamista varten.

Kuvailutietojen merkitys ei vähene digitaalisen aineiston myötä, vaan digitaalisessa tiedonhaku-ympäristössä riittävän rikkaiden ja laadukkaiden kuvailutietojen merkitys kasvaa. Kuvailutietojen on annettava tiedonhakijalle luotettava kuva edustamastaan tietoaineistosta ja ohjattava itsenäisesti toimivaa tiedonhakijaa tiedon saannin eri vaihtoehtojen polulla. RDA:ssa kuvailukokonaisuuksien – aineistojen, toimijoiden ja aiheiden kuvailun – jakaminen pienempiin osajoukkoihin, entiteetteihin, antaa tukea vaiheittain etenevään tiedonhakuprosessiin. Kuvailun muutoksen myötä kirjastojen vaikutavuus tiedontarjonnan markkinoilla paranee.

RDA Suomeen

RDA-kuvailuohjeiden kääntäminen aloitettiin vuonna 2011. Neljän vuoden urakan jälkeen teksti on valmis julkaistavaksi kansainvälisessä RDA toolkit -verkkopalvelussa tämän vuoden aikana. Sääntötekstin ohessa on työstetty tekstiin linkitettäviä linjauksia, lisäohjeistuksia ja esimerkkejä kirjastoverkon yhteistyöryhmissä – Kansallisessa kirjastoaineistojen kuvailun ohjausryhmässä, Kuvailuvan metatiedon asiantuntijaryhmässä Kumeassa ja musiikin kuvailun asiantuntijaryhmässä Luumussa.

Kansallinen kirjastoaineistojen kuvailun ohjausryhmä on julkaissut suosituksensa

RDAn käyttöönotosta maaliskuussa 2015. Kansalliskirjasto ottaa RDAn käyttöönsä kaikessa kuvailussaan vuoden 2016 alussa. Myös ammatikorkeakoulukirjastot ovat tehneet päätöksen RDAn käyttöönotosta. Museo- ja arkistosektori ottavat RDAn toimijoihin liittyvät kuvailuohjeet käyttöön soveltuvin osin.

Kuvailutietojen yhteistuotanto edellyttää yhteisten kuvailusääntöjen käyttöä, sillä eri sääntöjen mukaan tuotettuja kuvailutietoja ei saa yhdistää samaan kuvailuun. Melindametatietovarannossa kuvailuja tuottavien kirjastojen olisi hyvä siirtyä RDA-kuvailusäännön noudattamiseen yhtäaikaan yhteentoimivuus- ja konvertointiongelmien välttämiseksi. Melindaympäristössä tosin kaksien kuvailusääntöjen soveltaminen on tuttua poimituissa tietueissa, jotka Melindaan konvertoinnin jälkeen sisältävät sekä RDA- että ISBD-sääntöjen elementtejä.

RDAn jalkauttamisprosessiin kuuluvat koulutukset kirjastoverkolle, konversiot nykyisten ja uusien sääntöjen välillä, kirjasto- ja aineistokohtaiset sovellusohjeet sekä RDA toolkitin lisensointi. Lisärahoituksen puuttuminen vähentää Kansalliskirjaston järjestämät koulutuspäivät kolmeen ja keskittää koulutuksen verkkoon. RDA toolkitin kansalliseen lisensointiin ei toistaiseksi ole saatu keskitettyä rahoitusta. Sääntötekstin, linjausten ja esimerkkien lisäksi kirjastojen on mahdollista julkaista RDA toolkitissa tietyille aineistoille räätälöityjä ohjeistuksia. Kansalliskirjasto toteuttaa keskitetysti RDAn käyttöönottoon liittyvät konversiot.

RDAn käyttöön jo ottaneissa maissa käyttöönottoprosessi on ollut pitkä ja vaiheittainen. Vain Saksassa maan kaikki kirjastot ottavat RDAn käyttöön samanaikaisesti. Kaikissa pohjoismaissa RDAa aletaan käyttää kuvailussa parin vuoden sisällä. Suurin osa RDAn käyttöönottavista maista ei käännä sääntötekstiä omalle kielelle vaan käyttävät RDAa englanniksi. RDAn käyttöönottoon liittyvät haasteet – kuten koulutuksen järjestäminen ja kuvailun muutoksen vision kuvantaminen – ovat samat kaikissa maissa. Nämä haasteet kansainvälinen kirjastoverkko on valmis kohtaamaan kirjastojen olemassaolon varmistamiseksi digitaalisessa tietoympäristössä.

Lisätietoja

RDA-tiedotussivut: wiki.helsinki.fi/display/RDA

Kysy kuvailusäännöistä: [kuvailusaannot-posti \[ät\] helsinki.fi](mailto:kuvailusaannot-posti[at]helsinki.fi)

Marja-Liisa Seppälä
RDA-vastaava
Kansalliskirjasto
[marja-liisa.seppala \[ät\] helsinki.fi](mailto:marja-liisa.seppala[at]helsinki.fi)